

Πάυλος Δ. Πέζαρος¹

Σύντομη Επισκόπηση της Ελληνικής Γεωργίας²

Για περισσότερα από 20 χρόνια τώρα, μετά την προσχώρηση της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) το 1981, η ελληνική γεωργία αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της ευρωπαϊκής γεωργίας και διέπεται πλήρως από τους κανόνες της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ). Στο πλαίσιο αυτό, ριζικές ή ακόμα και δραματικές αλλαγές έχουν επέλθει, με αποτέλεσμα την προοδευτική μετατροπή του τομέα στην εγχώρια σκηνή. Ωστόσο ορισμένες παράμετροι εξακολουθούν να δεσπάζουν στον τομέα. Υπενθυμίζεται ότι η Ελλάδα ήταν η πρώτη από τις Νοτιο-ευρωπαϊκές χώρες που εντάχθηκε στην Κοινότητα. Εκείνη την εποχή, η χώρα βρισκόταν ακόμη σε πολύ χαμηλότερο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης σε σύγκριση με τα τότε εννέα κράτη μέλη. Ο γεωργικός τομέας, με καθαρά μεσογειακά χαρακτηριστικά και με αδύναμες δομές, είχε μια ιδιαίτερα υψηλή συμμετοχή στο σύνολο της ελληνικής οικονομίας. Οι υφιστάμενες διαφορές μεταξύ Ελλάδας και Κοινότητας απαλύνθηκαν αργότερα, μετά την προσχώρηση της Ισπανίας και Πορτογαλίας, αλλά συγκεκριμένες «ιδιαιτερότητες» εξακολουθούν να υφίστανται, σε σημείο που να διαφοροποιούν σημαντικά την ελληνική γεωργία από αυτήν της υπόλοιπης Κοινότητας, ιδιαιτερότητες που εξακολουθούν να επηρεάζουν την ελληνική προσέγγιση ως προς την συνεχή διαδικασία διαμόρφωσης της ΚΑΠ.

Η συμμετοχή του γεωργικού τομέα στην οικονομία

Η συμμετοχή της γεωργίας στο σύνολο της οικονομίας της χώρας, μολονότι μειώθηκε σημαντικά την προηγούμενη δεκαετία, εξακολουθεί να κινείται σε πολύ υψηλότερα

¹ Οικονομολόγος, Διευθυντής Αγροτικής Πολιτικής στο Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης & Τροφίμων, Αντιπρόεδρος της Ομάδας Εργασίας «Αγροτικές Πολιτικές & Αγορές» του ΟΟΣΑ. Οι απόψεις που εκφράζονται στο παρόν κείμενο είναι αυστηρά προσωπικές.

² Το παρόν κείμενο έχει γραφεί πρωτογενώς στην αγγλική τον Ιανουάριο 2003 και έχει περιληφθεί στο βιβλίο: S. Stamatiadis, J. M. Lynch & J. S. Schepers (Eds) (2004), "Remote Sensing for Agriculture and the Environment", GAIA Center & OECD

επίπεδα συγκριτικά με τα άλλα κράτη μέλη [Pezaros (1995), European Commission (2003)]. Το γεωργικό προϊόν αποτελούσε το 17% του ΑΕΠ το 1980 και εξακολουθεί να καλύπτει το 5-6%, σε σύγκριση με το 1,5% του ΑΕΠ της υπόλοιπης Κοινότητας των 15 (ΕΕ-15).

Η γεωργική απασχόληση μειώθηκε δραματικά, από το 35% της συνολικής απασχόλησης το 1980 σε 17% το 2000 (πίνακας 1). Στην πραγματικότητα, η ηλικιακή διάρθρωση των αγροτών επιδεινώνεται συνεχώς, λαμβανομένου υπόψη ότι σχεδόν το 40% των απασχολουμένων στη γεωργία εμφανίζεται να είναι πάνω από 55 ετών σήμερα (στοιχεία του 2000), ποσοστό δηλαδή που αποκλείεται να αναπληρωθεί από νέους αγρότες στο άμεσο μέλλον (Πίνακας 2). Κατά συνέπεια κι εφόσον η γεωργική απασχόληση δεν είναι πια ελκυστική στους νέους, θα πρέπει κανείς να αναμένει ότι, για φυσικούς και μόνο λόγους, η συμμετοχή της γεωργίας στο σύνολο της απασχόλησης θα μειωθεί περαιτέρω στο άμεσο μέλλον. Ωστόσο, η παρούσα κατανομή του 17%, σε σύγκριση με το 4,3% στην ΕΕ, υποδεικνύει ότι ο τομέας συνεχίζει να παρέχει θέσεις απασχόλησης σε σημαντικό αριθμό ατόμων, σε μία χώρα όπου η ανεργία συνεχίζει να είναι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα.

Μεγάλο μέρος επίσης (5-6%) των Ακαθάριστων Επενδύσεων Παγίου Κεφαλαίου της χώρας απορροφάται από την γεωργία, ποσοστό διπλάσιο αυτού της ΕΕ-15 (περίπου 3%). Επιπλέον, τα προϊόντα γεωργίας & τροφίμων εξακολουθούν να καλύπτουν το 30% περίπου των συνολικών εξαγωγών της χώρας (σε σύγκριση με το 7-8% στην ΕΕ-15) και το 13-14% των συνολικών εισαγωγών. Αυτά τα συγκριτικώς υψηλά ποσοστά ερμηνεύουν το γιατί, ακόμη και μικρές μεταβολές που τυχόν επέλθουν στους Γεωργικούς Λογαριασμούς ως αποτέλεσμα δραστικών αλλαγών στην εφαρμοζόμενη πολιτική, έχουν σοβαρές επιπτώσεις στην συνολική οικονομία της χώρας.

Γεωργική γη και παραγωγή

Η Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Γη (ΧΓΓ) ανέρχεται σε 3,5 εκατομ. εκτάρια και αντιπροσωπεύει μόνο το 27% της συνολικής επιφάνειας της χώρας, σε σύγκριση με το 55-60% της ΕΕ-15. Το 40% της συνολικής επιφάνειας είναι χαρακτηρισμένο ως «βοσκότοπος» ή «μόνιμα βοσκοτόπια» (το 60% των μόνιμων βοσκότοπων είναι κρατικής ιδιοκτησίας), τα δάση είναι 20%. Στην πραγματικότητα, αυτοί οι αριθμοί αντικατροπίζουν την ορεινή φύση του ελληνικού τοπίου. Από αυτήν την άποψη, θα πρέπει να σημειωθεί ότι το 78% της αγροτικής γης και το 70% των συνολικών εκμεταλλεύσεων βρίσκονται σε λιγότερο ευνοημένες περιοχές.

Σε ό,τι αφορά τη χρήση γης, το 35-40% της συνολικής γεωργικής γης καλλιεργείται με αροτραίες καλλιέργειες, το 20% με ελαιόδενδρα, το 11% με βαμβάκι, το 8% με φρούτα και λαχανικά, το 3,5% με αμπέλια και το 1,5% με καπνό. Εάν αυτά τα ποσοστά διερευνηθούν περαιτέρω, προκύπτει ότι το 50-55% των δημητριακών, το 60-65% των ελαιόδεντρων, το 70% των αιγο-προβάτων και το 40-50% των βοοειδών καλλιεργούνται ή ανατρέφονται σε ημιορεινές ή ορεινές περιοχές. Ωστόσο, παρά τους μάλλον δυσμενείς φυσικούς πόρους, η χώρα είναι κατά 97-98% αυτάρκης στα γεωργικά προϊόντα & τρόφιμα (European Commission, 2001).

Συνολικά, η υφιστάμενη αναλογία μεταξύ φυτικής και ζωϊκής παραγωγής (70:30) συνεχίζει να είναι σχεδόν αντίστροφη σε σχέση με τον κοινοτικό μέσο όρο (50:50). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι πριν από την ένταξη της Ελλάδος και μέχρι το 1980, η ΚΑΠ είχε εδραιωθεί και εξελιχθεί στην βάση της αναλογίας 35:65.

Μέγεθος των εκμεταλλεύσεων και κοινωνικο-οικονομικοί παράγοντες.

Στατιστικά, περίπου 800.000 εκμεταλλεύσεις οικογενειακής μορφής εμφανίζονται να είναι ακόμη ενεργές στην Ελλάδα, ένας αριθμός δυσανάλογα μεγάλος σε σχέση με την συνολική Χρησιμοποιούμενη Γεωργική Γη (Πίνακας 3). Πράγματι, από τον αριθμό αυτό προκύπτει ένα πολύ μικρό μέσο μέγεθος 4-5 εκταρίων ανά εκμετάλλευση, έναντι για παράδειγμα των 10 εκταρίων στην Ιταλία και Πορτογαλία, των 15-20

εκταρίων στην Ισπανία, Ολλανδία και Αυστρία, των 40 εκταρίων στη Δανία και των 70 εκταρίων στο Ηνωμένο Βασίλειο. Ωστόσο, αν χρησιμοποιηθούν τα στοιχεία του Δικτύου Λογιστικών Δεδομένων Εκμεταλλεύσεων (γνωστότερου ως RICA, από τα αρχικά του στην γαλλική), προκύπτει ότι σχεδόν το ήμισυ των 800.000 εκμεταλλεύσεων είναι κατά μέσο όρο μικρότερες των 2 εκταρίων (Πίνακας 4). Αυτές οι μικρές εκμεταλλεύσεις θα πρέπει να θεωρηθούν αγροτεμάχια μάλλον παρά πραγματικές εκμεταλλεύσεις εμπορικού χαρακτήρα, τα οποία χρησιμοποιούνται για την απόκτηση συμπληρωματικού ίσως εισοδήματος των πρώην επαγγελματιών αγροτών. Πράγματι, από διάφορες έρευνες έχει προκύψει ότι, εξαιτίας της εξόδου των αγροτών σε αστικές περιοχές, η γεωργία άρχισε να γίνεται η πιο «δημοφιλής» δεύτερη απασχόληση σχεδόν όλων των επαγγελματιών κατηγοριών εκτός γεωργίας. Η τάση αυτή επιταχύνθηκε στην δεκαετία του '90 και ο αριθμός αυτών που απόλαμβάνουν συμπληρωματικού εισοδήματος από την ενασχόλησή τους με την γεωργία έχει αυξηθεί. Επιπλέον, η έλλειψη κτηματολογίου και γενικά ρυθμιστικού πλαισίου στη χρήση γης έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση της αξίας της γης, ανεξάρτητα από την παραγωγική της αξία, και αυτό έχει αυξήσει τα κόστη του παραγωγού και λειτουργεί ως εμπόδιο στην επέκταση (Louloudis & Βεορούλος, 2001). Ασφαλώς, τα στοιχεία αυτά αντικατροπτίζουν το γεγονός ότι οι γεωργικές δομές στην Ελλάδα, παρά τις ραγδαίες αλλαγές που έχουν μεσολάβήσει κατά την τελευταία εικοσαετία, εξακολουθούν να παραμένουν ιδιαίτερα αδύναμες. Εάν προσθέσουμε ότι κάθε εκμετάλλευση αποτελείται, κατά μέσον μέρος, από 6-7 διασκορπισμένα αγροτεμάχια, είναι προφανές ότι η βιωσιμότητα της Ελληνικής γεωργίας σε καθαρά ανταγωνιστικές συνθήκες είναι σοβαρά αμφισβητήσιμη.

Βεβαίως, λαμβάνοντας υπόψη και τους περιορισμούς που τίθενται από την ίδια την γεω-φυσική κατάσταση της χώρας, μόνιμη φιλοδοξία της εγχώριας πολιτικής υπήρξε η αύξηση του μέσου μεγέθους των εκμεταλλεύσεων, με στόχο την αύξηση των αποδόσεων όλων των συντελεστών παραγωγής. Ωστόσο, η αγροτική κοινότητα προέβαλε ένα είδος «αντίστασης» σ' αυτή την πολιτική, που οφείλετο σε μία σειρά οικονομικο-κοινωνικών, ιστορικών και πολιτιστικών παραγόντων. Για παράδειγμα,

υπάρχει μία ενστικτώδης τάση των Ελλήνων αγροτών να κρατούν την ιδιοκτησία της γης τους όσο ζουν και να αποφεύγουν την διαδοχή τους από νεώτερα μέλη της οικογένειας. Άλλοι επίσης παραδοσιακοί κανόνες κληρονομιάς που επικρατούν στην ύπαιθρο χώρα, καταλήγουν σε παρόμοιες τάσεις. (Πέζαρος, 1987). Από την άλλη μεριά όμως και παρά τις προηγούμενες παρατηρήσεις, σημειώνεται ότι ο συνολικός αριθμός των εκμεταλλεύσεων έχει μειωθεί από 1 εκατομ. το 1981 σε 800.000 το 2000 (Πίνακας 3). Αυτό υποδεικνύει ότι, στην πραγματικότητα, λαμβάνει όντως χώρα συγκέντρωση και επέκταση, αργά μεν αλλά σταθερά. Σημειώνεται χαρακτηριστικά ότι, μέσα στην τελευταία εικοσαετία, ο αριθμός των εκμεταλλεύσεων άνω των 10 εκταρίων έχει αυξηθεί από το 6% στο 10% του συνόλου.

Γεωργικές εισροές

Το σύνολο της ενδιάμεσης κατανάλωσης (γεωργικών αναλώσιμων εισροών) ανέρχεται γύρω στο 25% της Ακαθάριστης Αξίας της Γεωργικής Παραγωγής, έναντι του 40-45% στην ΕΕ-15 (Πίνακας 5). Γενικά, αυτή η χαμηλή συμμετοχή υποδεικνύει ένα διαφορετικό και λιγότερο εντατικό μοντέλο γεωργικής εκμετάλλευσης που ακολουθούν οι Έλληνες αγρότες, διαφοροποιώντας και πάλι τον μεσογειακό χαρακτήρα της Ελληνικής γεωργίας από αυτόν του Βορρά.

Όπως και για την ΕΕ-15, η πιο σημαντική αναλώσιμη εισροή είναι οι ζωοτροφές που καλύπτουν περίπου το 40% του συνόλου των εισροών. Η δεύτερη μεγαλύτερη εισροή εμφανίζεται να είναι η κατανάλωση ενέργειας, η συμμετοχή της οποίας καλύπτει περίπου το 20% του συνόλου των εισροών (έναντι του 7-8% στην ΕΕ-15). Η υψηλή αυτή συμμετοχή αντισταθμίζεται: (α) το συγκριτικά υψηλό κόστος της ενέργειας στην Ελλάδα που συμβάλλει στην διαμόρφωση ενός πολύ υψηλότερου κόστους παραγωγής και (β) την αυξανόμενη χρήση της εκμηχάνισης και τον εκσυγχρονισμό των παραγωγικών μεθόδων. Για παράδειγμα, όπως φαίνεται στον Πίνακα 6, ο αριθμός των χρησιμοποιούμενων γεωργικών ελκυστήρων (τρακτέρ) έχει αυξηθεί κατά 25% σε μία εικοσαετία. Από τον συνολικό αριθμό τους (380.000 το 2000)

προκύπτει η αναλογία ενός (1) τρακτέρ ανά 10 εκτάρια Χ.Γ.Γ. Ο αριθμός των θεριζο-αλωνιστικών μηχανών εμφανίζεται μειωμένος κατά 15%, ενώ των βαμβακοσυλλεκτικών μηχανών έχει διπλασιαστεί, αντανακλώντας την επέκταση της καλλιέργειας βάμβακος σε βάρος κυρίως των αροτραίων καλλιεργειών. Οι ηλεκτροκίνητες αντλίες έχουν επίσης διπλασιαστεί. Όλες αυτές οι εξελίξεις δείχνουν ότι σημαντικές επενδύσεις έχουν λάβει χώρα, πολλές από τις οποίες προϋποθέτουν σημαντική αύξηση της κατανάλωσης ενέργειας στην γεωργία.

Η κατανάλωση λιπασμάτων κάλυπτε το 8% των συνολικών αναλώσιμων εισροών το 2000 (Πίνακας 5) και αυτή η συμμετοχή είναι πλησιέστερη στον μέσο όρο της ΕΕ-15. Ας σημειωθεί, όμως, ότι η αναλογία αυτή υποδεικνύει ότι, κατά την δεκαετία του '90, σημειώνεται τάση μείωσης στην χρήση των λιπασμάτων, σε σύγκριση με τις προηγούμενες δεκαετίες. Πράγματι, λόγω του μικρού μεγέθους των εκμεταλλεύσεων και της γήρανσης των αγροτών, η αυξανόμενη χρήση λιπασμάτων στις δεκαετίες του '70 και '80 φαίνεται ότι ήταν βασικός παράγοντας για την αύξηση των αποδόσεων στην ελληνική γεωργία (Μπεόπουλος Ν. & Σκούρας Δ., 1999). Θα πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι η κατανάλωση λιπασμάτων ήταν υψηλή στις πεδινές περιοχές εντατικών καλλιεργειών και εντελώς ανεπαρκής στις ημιορεινές και ορεινές περιοχές. Επί του θέματος αυτού, όπως προκύπτει από την επιστημονική έρευνα, η μέση κατανάλωση αζώτου (που έχει άμεση σχέση με την ρύπανση υδάτων) ήταν περίπου 100 χλγ ανά εκτάριο στα μέσα της δεκαετίας του '90, αλλά τα υπεδάφια ύδατα (λόγω του μεγάλου συγκριτικά βάθους) δεν επηρεάστηκαν στον ίδιο βαθμό όσο σε άλλες περιοχές της Κοινότητας (βλέπε, L. Louloudis: "Biological agriculture in Greece. Constraints and opportunities for development", στο Pezaros & Unfried, 2002).

Τέλος, τα προϊόντα φυτοπροστασίας συμμετέχουν περί το 6-7% στις αναλώσιμες εισροές (Πίνακας 5). Θα πρέπει να τονιστεί ότι το σύνολο των πωλήσεων σε χημικά αντιπροσωπεύει 2,5 χλγ ανά εκτάριο Χ.Γ.Γ., και αυτό το μέγεθος είναι από τα χαμηλότερα στην ΕΕ. Μολονότι υπάρχει πάντα ο κίνδυνος αύξησης της χρήσης

χημικών με στόχο την επίτευξη υψηλών αποδόσεων στις καλλιέργειες (βαμβάκι, αραβόσιτο, καπνό, κλπ), η ανάλωσή τους παραμένει επί του παρόντος σε χαμηλά επίπεδα. Για παράδειγμα, από όλους τους κατ' επανάληψη ελέγχους, ουδέποτε έχουν βρεθεί σοβαρά υπολείμματα χημικών στο ελαιόλαδο που παραμένει ένα από τα κυριότερα προϊόντα της Ελλάδας.

Από την άλλη μεριά, κατά τη διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών, σημειώθηκε σημαντική αύξηση των αρδευόμενων εκτάσεων, πράγμα που δείχνει τη σημασία της άρδευσης στην σημαντική βελτίωση της συνολικής παραγωγικότητας του τομέα. Το 1961, οι αρδευόμενες εκτάσεις κάλυπταν το 13% της Χ.Γ.Γ. Στα μέσα της δεκαετίας του '90, οι αρδευόμενες εκτάσεις ανήλθαν στο 40% της Χ.Γ.Γ., και αυτό ήταν αποτέλεσμα παροχής άρδευσης όχι μόνο στην καλλιέργεια οπωροκηπευτικών αλλά και εκτατικών καλλιεργειών (αραβοσίτου, σακχαροτεύτλων, βάμβακος).

Η επίπτωση της ενσωμάτωσης της ΚΑΠ στην εγχώρια γεωργική πολιτική

Γενικά, η ενσωμάτωση της ΚΑΠ στην εγχώρια γεωργική πολιτική είχε θετικότατα αποτελέσματα αλλά, μακροπρόθεσμα, και ορισμένες αρνητικές επιπτώσεις στην Ελληνική Γεωργία. Το υψηλό επίπεδο στήριξης και προστασίας της ΚΑΠ στην δεκαετία του '80 επέτρεψε στην ελληνική γεωργία να αποφύγει μίαν άμεση, μετά την ένταξη, έκθεσή της στον διεθνή ανταγωνισμό. Οι αποδόσεις αυξήθηκαν και, χάρη στην υπερ-εκμηχάνιση που προωθήθηκε μέσω ενισχύσεων στις επενδύσεις και προνομιακών δανείων, η παραγωγικότητα βελτιώθηκε, και μάλιστα ορισμένες φορές σε βάρος της απόδοσης κεφαλαίου. Επομένως, παρά τις δυσμενείς οικονομικές συνθήκες της χώρας, οι αγρότες έτυχαν σημαντικής αύξησης του εισοδήματός τους σχετικά γρήγορα. Η κατανομή του εισοδήματος έχει ασφαλώς βελτιωθεί προς όφελος της γεωργίας. Πράγματι, συγκρίνοντας το μέσο εισόδημα ανά απασχολούμενο μεταξύ των τομέων της οικονομίας, το αγροτικό εισόδημα ήταν περίπου 40% αυτού των άλλων τομέων το 1980. Η σχέση αυτή ανήλθε στο 55% στις αρχές του '90 (Πέζαρος, 1995). Δεν υπάρχει, επομένως, αμφιβολία ότι, στο επίπεδο του

εισοδήματος, υπήρξε σαφής τάση σύγκλισης και συνοχής στο εσωτερικό της χώρας. Λόγω δε της βελτίωσης των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών στην ύπαιθρο, οι προαναφερθείσες ραγδαίες αλλαγές στον γεωργικό τομέα επιβραδύνθηκαν και φαίνεται ότι σταθεροποιήθηκαν στα τέλη της δεκαετίας του '90. Ως αποτέλεσμα, η προηγούμενη δραματική έξοδος των αγροτών από την γεωργία στις αστικές περιοχές σταδιακά επιβραδύνθηκε (Louloudis L. & Βεορούλος Ν., 2001). Η σύνθεση της γεωργικής παραγωγής άλλαξε ραγδαία, προς όφελος των προϊόντων υψηλότερων αποδόσεων και υψηλότερων επιπέδων στήριξης. Για παράδειγμα, αραβόσιτος και βαμβάκι ευνοήθηκαν έναντι του σίτου και των άλλων δημητριακών, εσπεριδοειδή και ροδάκινα έναντι των άλλων οπωρών, επιτραπέζια σταφύλια έναντι της σταφίδας, κτλ. (Pezaros, 1995).

Από την άλλη, ωστόσο, η διαρθρωτική διάσταση της ΚΑΠ υπήρξε ανεπαρκής για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του τομέα στην Ελλάδα. Η προστασία του γεωργικού εισοδήματος που εβασίζετο κυρίως στις υψηλές τιμές, είχε μάλλον βραχυπρόθεσμα αποτελέσματα και μάλιστα σε βάρος του συνολικού πληθωρισμού της χώρας, ο οποίος εξακολούθησε να κινείται σε πολύ υψηλότερα από την Κοινότητα επίπεδα, τουλάχιστον μέχρι το 1996-97. Οι αγρότες συνέχισαν να λειτουργούν απομονωμένοι από την αγορά και δεν έλαβαν εγκαίρως τα σωστά μηνύματα προκειμένου να προετοιμαστούν να αντιμετωπίσουν τις νέες εξελίξεις των μεταρρυθμίσεων της Ατζέντας 2000. Εξάλλου, η σημαντικότερη αρνητική επίπτωση της ένταξης θεωρείται ότι είναι η συνεχής επιδεινωση του γεωργικού εμπορικού ισοζυγίου, εξαιτίας ακριβώς αυτών των ίδιων των μηχανισμών της ΚΑΠ. Οι κανόνες της εσωτερικής αγοράς και η αρχή της κοινοτικής προτίμησης, στην οποία κυρίως βασίστηκε η Ελλάδα όταν επεδίωξε να ενταχθεί στην Κοινότητα) είχαν τελικώς ως αποτέλεσμα να προκαλέσουν μία σοβαρή εκτροπή εμπορίου σε βάρος της χώρας. Τα ελλειματικά για την Ελλάδα προϊόντα (κρέατα, γαλακτοκομικά) που χαρακτηρίζονταν από ιδιαίτερα υψηλό επίπεδο στήριξης και προστασίας υπό την ΚΑΠ, εισάγονταν από τα άλλα κράτη μέλη μετά την ένταξη σε τιμές τρεις ή τέσσερις φορές υψηλότερες από τις διεθνείς (Pezaros, 2001). Η έλλειψη παρόμοιου επιπέδου στήριξης για τα μεσογειακά

προϊόντα είχε ως αποτέλεσμα την επιδείνωση των εγχώριων όρων εμπορίου καθώς οι γεωργικές εξαγωγές κάλυπταν όλο και μικρότερο κομμάτι των εισαγωγών.

Στο μεταξύ, άλλες εσωτερικές αλλαγές στην αγροτική κοινωνία επιταχύνθηκαν μετά την ένταξη. Παράγοντες όπως η πολύαπασχόληση των αγροτών, η επιδείνωση της ηλικιακής πυραμίδας τους, η απουσία των γυναικών που άφηναν την ύπαιθρο (αντικατοπτρίζοντας τις πολιτιστικές αλλαγές που επήλθαν ως προς την γεωργική ενασχόληση), η σχετικά χαμηλή μόρφωση του γεωργικού πληθυσμού κτλ, υπήρξαν από τις σοβαρότερες ανεπάρκειες, τις οποίες η εφαρμογή της ΚΑΠ δεν μπόρεσε να αναιρέσει, πράγμα που περιόρισε την όποια προσπάθεια αναβάθμισης των επαγγελματικών προτύπων των αγροτών (Damianos & Skouras, 1996) .

Μελλοντικές τάσεις και προτεραιότητες

Η τελευταία μεταρρύθμιση της ΚΑΠ βάσει της Ατζέντας 2000, η μελλοντική διεύρυνση και οι αναμενόμενες νέες εξελίξεις στην κοινοτική και διεθνή σκηνή που συνεπάγεται ο Γύρος Doha στον ΠΟΕ, έχουν ήδη θέσει επί τάπητος τις πιέσεις για μία περαιτέρω προσαρμογή του αγροτικού τομέα της Κοινότητας (συνεπώς και της Ελλάδας). Είναι πλέον ξεκάθαρο ότι διάφοροι παράγοντες συνηγορούν για έναν περαιτέρω προσανατολισμό της γεωργίας προς την αγορά και την ενδυνάμωση της αγροτικής ανάπτυξης μάλλον αντί της ίδιας της γεωργίας.

Κατά την άποψη του Υπουργείου Γεωργίας, είναι απαραίτητο να ενδυναμωθεί ουσιαδώς ο λεγόμενος «δεύτερος πυλώνας» στα πλαίσια μίας νέας ΚΑΠ προκειμένου να στηριχθούν οι επενδύσεις, η βελτίωση των υποδομών και η δημιουργία συμπληρωματικών πηγών απασχόλησης στις αγροτικές περιοχές³. Η νέα

³ Πράγματι, αυτή η κατεύθυνση ήταν από τα σημαντικότερα στοιχεία του τελευταίου πακέτου προτάσεων μεταρρύθμισης της ΚΑΠ που παρουσιάστηκε από την Επιτροπή τον Ιανουάριο του 2003 υπό τον τίτλο "Μία μακροπρόθεσμη πολιτική προοπτική για βιώσιμη γεωργία", το οποίο και τέθηκε υπό εξονυχιστική εξέταση κατά την Ελληνική Προεδρία. Μετά από εντατικές διαπραγματεύσεις, τα κράτη μέλη αποδέχτηκαν στην ουσία την αρχή της μεταφοράς (modulation) των διαθέσιμων πόρων του Γεωργικού Ταμείου, από μέτρα στήριξης του πρώτου πυλώνα (με μείωση των άμεσων ενισχύσεων στους αγρότες κατά 3-5%) σε μέτρα αγροτικής ανάπτυξης. Οι εξοικονόμησης θα

πολιτική θα πρέπει να είναι μακροπρόθεσμη και να εφαρμόζεται με συνέπεια. Ουσιώδες επίσης στοιχείο είναι να υπάρξουν επαρκείς αντισταθμίσεις για την περαιτέρω ενδυνάμωση του πολυλειτουργικού χαρακτήρα της γεωργίας, προβάλλοντας τα πλεονεκτήματα που προσφέρει η γεωργική δραστηριότητα στο σύνολο της κοινωνίας. Δεν μπορούμε, ωστόσο, να απομονώσουμε την περιβαλλοντική και κοινωνικοοικονομική διάσταση της γεωργίας από την κύρια λειτουργία της, αυτή δηλαδή της παραγωγής τροφίμων και πρώτων υλών. Εάν ο παραγωγικός ρόλος της γεωργικής κοινότητας εγκαταλειφθεί, όλες οι άλλες παράλληλες λειτουργίες είναι επίσης καταδικασμένες σε εξαφάνιση. Η ελληνική πλευρά θεωρεί ότι αποτελεί ουτοπία το να πιστεύει κανείς ότι οι αγρότες σε οποιοδήποτε μέρος μπορούν να μεταβληθούν ταχέως από κτηνοτρόφοι και καλλιεργητές σε κηπουρούς ή χειροτέχνες.

Η Ελλάδα έχει ήδη γνωστοποιήσει τη θέση της ότι ο πρώτος και ο δεύτερος πυλώνας της ΚΑΠ θα πρέπει να είναι συμπληρωματικοί και όχι ανταγωνιστικοί ο ένας προς τον άλλο. Ο πρώτος πυλώνας εξακολουθεί να είναι το ίδιο απαραίτητος όσο και ο δεύτερος, στον βαθμό που οι κανονιστικοί μηχανισμοί θα είναι πιο ισορροπημένοι και σε θέση να διασφαλίζουν ένα αξιοπρεπές επίπεδο απασχόλησης και εισοδήματος μεταξύ των αγροτών, ιδιαίτερα αυτών που έχουν μεγαλύτερη χρεία, δηλαδή των μικρών παραγωγών που συνήθως εργάζονται υπό αντίξοες συνθήκες. Στο πλαίσιο αυτό, ο δεύτερος πυλώνας είναι εξίσου απαραίτητος, στο βαθμό που υποβοηθά την δημιουργία επαρκούς υποδομής και την προώθηση των επενδύσεων, αναγκαίων για τον εκσυγχρονισμό του τομέα, την αύξηση της ανταγωνιστικότητας και την προώθηση μίας ολοκληρωμένης αγροτικής ανάπτυξης.

Απόδοση από την αγγλική: Ελένη Ασημακοπούλου

αναδιανέμονται στα κράτη μέλη λαμβάνοντας υπόψη συγκεκριμένα κριτήρια που αφοούν στην γεωργική κατάσταση της κάθε χώρας.

Επιλεγμένη Βιβλιογραφία

- Μπεόπουλος Ν. και Δ. Σκούρας (1999): «Γεωργία και Περιβάλλον: μία ετερογενής σχέση», στο Χρ. Κασίμης και Λ. Λουλούδης (επιμ.) «Ύπαιθρος Χώρα, Η Ελληνική Αγροτική Κοινωνία στο τέλος του 20^{ου} αιώνα», ΠΛΕΘΡΟΝ, Αθήνα – ISBN 960-348-085-1
- Πέζαρος Παύλος (1987): «Ο γεωργικός τομέας ως οικονομικό μέγεθος», *Αγροτικά Θέματα*, Επιστημονική Περιοδική Έκδοση Υπουργείου Γεωργίας, τ. 8/1987, σσ. 5-24
- Damianos D, Skouras D. (1996): "Unconventional adjustment strategies for rural households in the less developed areas in Greece", *Agricultural Economics* 15: 61-72
- European Commission (2001): *The Agricultural Situation in the European Union – 1999 Report*, Luxembourg – ISBN 92-828-8473-2
- European Commission (2003): *Agriculture in the EU – Statistical and Economic Information 2002*, Luxembourg – ISBN 92-894-5250-1
- Louloudis Leonidas and N. Beopoulos (2001): "Broadening the traditional sectoral perspective on agricultural policy in Greece", included in F.Brower & J.v.d. Straaten (eds), *Nature and Agriculture in the European Union: New perspectives on policies that shape the European countryside*, Cheltenham, Edward Elgar.
- Pezaros, Pavlos D. (1995): "The agricultural situation in Greece and the Common Agricultural Policy", in *MEDIT, Rivista di Economia, Agricoltura e Ambiente*, M.A.I.Bari (I), Anno 6, No 3, Sept. 1995, pp. 38-42
- Pezaros Pavlos D. (2001): *Effective Implementation of the Common Agricultural Policy. The Case of the Milk Quota Regime and the Greek Experience in Applying it*, Current European Issues, European Institute of Public Administration, Maastricht (NL) – ISBN 90-6779-159-8
- Pezaros Pavlos D. and Martin Unfried (eds) (2002): *The Common Agricultural Policy and the Environmental Challenge*, European Institute of Public Administration, Maastricht (NL) – ISBN 90-6779-166-0